

Per Terje Haaland

Kongen i hønsagarden

Når laksen ikke tar flue eller sluk, kan det være lurt å prøve med makk på kroken. Så en augustdag i 1988 fant jeg fram spaden og gikk dit hvor hønsagarden var i gamle dager, dvs. i min oppvekst. Her var det fremdeles bra, feit makkajord. Plutselig traff spaden stål eller retter sagt jern. Det viste seg at molda skjulte en stor og tung jernplate i støpejern. Plata ble avdekket i sin helhet og var ca. 70 x 70 cm og veide omkring 30 kg. Etter grundig spyling, kosting og deretter sandblåsing kom sannheten for en dag: En gammel ovnsplate dekorert med bilde av en storkar med sin hustru. Spørsmålene kom umiddelbart: Hvor gammel er denne jernplata ? Hvem er personene ? Og hva i all verden gjorde denne ovnsdelen i hønsagarden på Håland ? - Ovnsplata ble satt til side – inntil jeg for en stund siden fant ut at nå var det på tide å avsløre dens hemmeligheter.

Bildetekst:

Sideplate i en bileggerovn fra omkring 1700. Funnet nedgravd i jord og gammel hønseskit på Håland i 1988. Figurene på ovnsplata er kong Fredrik IV av Norge/Danmark og hans hustru Louise av Mecklenburg. Ovnene er sannsynligvis laget på Bærums verk. Dette jernstøperiet var i drift fra 1610 – 1964.

Foto: Per Terje Haaland.

Fredrik IV var konge i Danmark og Norge fra 1699 til 1730. Motivet på ovnsplata var svært populært i begynnelsen av 1700-årene, og de fleste norske jernverk støpte plater med dette og nærliggende motiver fra 1698 - ca. 1720. Det er vanskelig å fastslå med sikkerhet hvor plata er støpt, men både Norsk folkemuseum og Riksantikvaren mener at den sannsynligvis ble laget ved Bærums verk eller Fossum verk.

Motivet på ovnsplaten viser kongeparet innrammet av flettet laurbær med krone på toppen. På begge sider henger flettede snorer. Stilmessig tilhører motivtypen overgangen fra senbarokk til rokokko.

Ovnsplata har tilhørt en såkalt *bilegger-ovn*, dvs. at ovnen er murt inn i veggen til et tilstøtende rom og fyres derfra. Vanligvis fyres bileggerovnen fra en luke i muren i et åpent ildsted for matlaging, vanligvis en grue. Avtrekk skjer på fyringssiden. Ovnene har således ingen fyringsluke eller reguleringsmuligheter der den er plassert. Bileggerovner var vanlige fra Jæren og nordover Vestlandet.

Så kan en lure på hvordan denne ovnsplata har havnet i hønsagarden på Håland. Det mest sannsynlige er vel at bonden på Håland kjøpte ovnen for å varme opp huset – samtidig som en da fikk en grue til matlaging på fyringssiden. En annen mulighet er jo at ovnsplata er et fremmedelement som av en eller annen grunn er havnet på Håland. Dette ansees dog som lite sannsynlig.

År 1700 er det Tore Eriksen som er bonde på Håland. Det synes rart at han skulle ha råd til å kjøpe en slik ovn det her er snakk om. De som kjøpte slike ovner hadde ofte et stort hus å varme opp – eller de var opptatt av status. En mulig forklaring kan være at Tore Eriksen gjennom den første kona fikk en større arv, og at de på den måten så seg i stand til å kjøpe den fine ovnen. Tore er registrert som lagrettemann fem ganger i 1670-80-åra, et verv som innebar en viss prestisje og som ofte ble tildelt framstående bønder i bygdene. Kanskje bonden på Håland således mente det var på sin plass med en skikkelig ovn i huset ?

Tore Eriksen var bonde på Håland i perioden ca. 1670 – 1717. Han hadde bare to døtre som begge ble gift annetsteds. Den som overtar bruket på Håland er Bjørn Ådneson Mjåland, den første i vår slekt som bodde her. Bjørn var også lagrettemann flere ganger. Han og kona Seri Pedersdatter fikk 17 barn sammen. Kanskje det var Bjørn Ådneson som fikk installert en ordentlig vedovn til sin store familie ?

Selv om det er knyttet en del spørsmål til hvem som brakte en bileggerovn til Håland tidlig på 1700-tallet, så er det jo i seg selv spennende å finne et slikt fysisk spor etter de som holdt til her da. Det er over 300 år siden.

Kilder:

Nygård-Nilsen, Arne 1944: Norsk jernskulptur bind 1 og 2
Norsk Folkemuseum
Riksantikvaren